

Валентина Семиченко
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології,
Національний авіаційний університет, м. Київ
Катерина Артюшина
магістрант, факультет психології,
Київський національний університет, м. Київ

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

The problem of formation of methodological competence of young scientists is declared. The characteristic of methodological competence is given. The results of content analysis of the methodological component in specific studies are presented. The main directions of work on the formation of methodological competence of young scientists are revealed.

Аксиоматичним для сучасної науки є твердження, що успішність наукового дослідження залежить від ретельного опрацювання вихідних методологічних позицій дослідника. Саме рівень методологічного опрацювання дозволяє оцінювати якість проведеного наукового пошуку, його відповідність нормативним вимогам, дозволяє відносити отримані результати до категорії наукових знань. У свою чергу, цей рівень безпосередньо залежить від здатності дослідника коректно визначати методологічні основи дослідження, наявності у нього методологічної компетентності. Під методологічною компетентністю ми розуміємо: 1) сформованість у дослідника критичності мислення, що спрямовує його активність на виявлення суттєвих ознак будь-якого компонента наукового пошуку; 2) розуміння сутності науки як особливого виду діяльності, що має свою специфіку; 3) наявність знань щодо сутності методології, рівнів методологічного аналізу, функцій методології у конкретних наукових дослідженнях; 4) володіння необхідними уміннями і навичками, що забезпечують коректне методологічне опрацювання обраної наукової проблеми; 5) наявність методологічної рефлексії, тобто, критичного ставлення до себе як науковця, прагнення покроково усвідомлювати доцільність і визначати коректність реалізації всіх компонентів своєї наукової діяльності. З метою виявлення проявів методологічної компетентності молодих науковців у конкретних наукових дослідженнях було проведено контент-аналіз значної кількості наукових текстів (автореферати докторських і кандидатських дисертацій в галузі педагогіки та психології, дипломні роботи студентів). Цей аналіз довів, що проєкція методологічних знань і принципів на конкретні об'єкти і предмети пізнання являє особливу складність. Було виявлено типові помилки при визначенні дослідниками методологічних основ наукових досліджень.

1. Конкретизація методологічних основ дослідження являє для молодих дослідників суттєву складність. У методологічне обґрунтування часто включається те, що дуже віддалено пов'язане з досліджуваною проблемою.

2. Зміст відповідної рубрики в наукових роботах (дипломах, статтях, дисертаційних дослідженнях) часто здійснюється формально, без осмислення тих обов'язків, котрі накладаються на дослідника при прийнятті відповідної методології. Більш того, зміст дослідження може вступати в логічну суперечність і містити смислову невідповідність заявленій методології.

3. В якості носіїв певних методологічних принципів називаються автори, роботи яких були присвячені рішення конкретних практичних проблем, а, отже, отримані ими здобутки не можуть розглядатись як базові концептуальні основи для нового дослідження.

4. Існує ряд шаблонів, котрі використовуються при розкритті методологічних основ дослідження. В якості таких шаблонів можуть виступати:

- проблеми, які є «модними» на даний момент;
- автори, які є або найбільш відомими в межах цієї галузі науки, хоча їх дослідження виконувались в зовсім іншому напрямку і ніяким чином не пов'язані з тією проблемою, яка розглядається;
- привабливі концептуальні ідеї, які прямо не торкаються специфіки досліджуваної проблеми.

5. Наведені в якості методологічної основи дослідження позиції часто більш відповідають суміжним областям науки, не мають прямого відношення до досліджуваної проблеми.

6. Спостерігається підміна методології наукового аналізу ідеологічними або політичними штампами.

7. Прослідковується тенденція позичення в якості методологічних основ досліджень, які проводяться в певній науковій галузі, поглядами, що є доцільними для інших сферах наукового пізнання, без їх відповідної адаптації.

8. Одні і ті ж роботи у споріднених дослідженнях використовуються і як методологічні, і як теоретичні основи, тобто молоді дослідники не завжди розводять між собою методологічні принципи і теоретичні основи.

9. Значна частина наведених в наукових текстах описів методологічного підґрунтя дослідження являє собою слабо упорядкований конгломерат окремих позицій, який не охоплює всіх аспектів проблеми, логічно неупорядкований, містить суперечності.

10. Наведені методологічні основи взагалі часто не відповідають заявленій проблемі.

Отже, важливою проблемою для сучасної науки є формування у науковців методологічної компетентності, коли дослідник не суто формально описує методологічні основи дослідження, часто не розуміючи їх сутності, а чітко визначає вихідні позиції дослідження, його методологічний і теоретичний фундамент. При цьому він розуміє, що вихідні методологічні позиції у дослідженні

проявляються не стільки у вигляді текстового матеріалу, скільки у коректності здійснення теоретичних, і практичних процедур, вибору методичної бази і організації дослідження, підбору контингенту, характеру інтерпретації отриманих емпіричних даних, відсутності смислових суперечностей і викривлень тощо. Важливою передумовою формування методологічної компетентності у молодих науковців є усвідомлення ними не лише прямих, а і опосередкованих проявів методології в структурі і змісті наукового дослідження. Розглянемо їх на прикладі психолого-педагогічних досліджень.

- Аналіз науково-світоглядних і теоретичних основ наукових пошуків, що проводяться, принципів і підходів до їх організації.
- Виділення специфічних властивостей і форм психолого-педагогічних досліджень, їх диференціація, ідентифікація і класифікація.
- Визначення тих наукових шкіл, парадигм чи наукових напрямків, яких буде притримуватись в своїй подальшій роботі дослідник.
- Вивчення когнітивної підсистеми психолого-педагогічних досліджень – величезного арсеналу аналітичних і емпіричних пізнавальних процедур і засобів, що використовуються, визначення їх наукової цінності і результативності, правил використання і обмежень.
- Визначення і критична оцінка цілі дослідження з врахуванням рівня розвитку науки, потреб практики, соціальних потреб, реальних можливостей наукового колективу чи вченого.
- Вивчення і критична оцінка проблематики наукового пошуку, динаміки і змін його змісту за різними підставами (внаслідок уточнень мети, об'єкту, предмету, завдань, методичної бази, складу досліджуваних тощо).
- Аналіз ефективності використання і співвідношення залучених до дослідження методів, прийомів, способів теоретичного і емпіричного пізнання, тенденцій їх еволюції, включаючи формалізацію, математизацію, комп'ютеризацію і т.ін.
- Вивчення всіх залучених до дослідження об'єктів і предметів з позиції їх внутрішньої і зовнішньої обумовленості, розвитку і саморозвитку.
- Розгляд конкретних проблем з врахуванням досягнень в суміжних галузях знань, інтеграція знань.
- Відображення особливостей і тенденцій розвитку психолого-педагогічних досліджень в різні періоди їх проведення з конкретизацією регіонів проведення.
- Визначення об'єктивних і суб'єктивних умов і факторів організації наукових пошуків, що надають вплив на зміст, динаміку і результати останніх.
- Здійснення контролю за системною організацією дослідження: структура, взаємозв'язок елементів і явищ, їх взаємопідпорядкованість, визначення ієрархії відносин, динаміка розвитку, сутність, особливості, фактори і умови.
- Виявлення і вирішення теоретичних і практичних суперечностей, зв'язок теорії і практики, відповідність методичної бази вихідним теоретичним положенням.
- Розробка і реалізація ідей, виходячи з орієнтації на нові наукові концепції, при одночасній відмові від старого, віджитого.
- Формулювання закономірностей і прогнозів подальшого розвитку досліджень, визначення тематики перспективних досліджень.

З урахуванням окреслених теоретичних позицій було розроблено зміст навчального курсу «Методологія і організація наукових досліджень», який пройшов апробацію як під час професійної підготовки майбутніх психологів і педагогів, так і при навчанні аспірантів. Важливими складовими роботи з молодими науковцями стали: 1) ознайомлення з сутністю науки як соціального феномена, як сукупності інституційних форм організації, як світового інформаційного простору, як певного стилю мислення, як певного виду професійної діяльності; 2) розкриття сутності і ролі методології і теорії в науковому пошуку; 3) ознайомлення з тенденціями розвитку методології науки, змінами наукових парадигм; 4) робота з типовими помилками молодих науковців при виконанні всіх компонентів наукового дослідження; 5) виконання вправ на критичний розгляд прикладів наукових досліджень; 6) виконання завдань на проектування наукової діяльності; 7) рефлексивна самооцінка результатів проектування і здійснення самокорекції. Досвід організації такої роботи з молодими науковцями довів її ефективність.